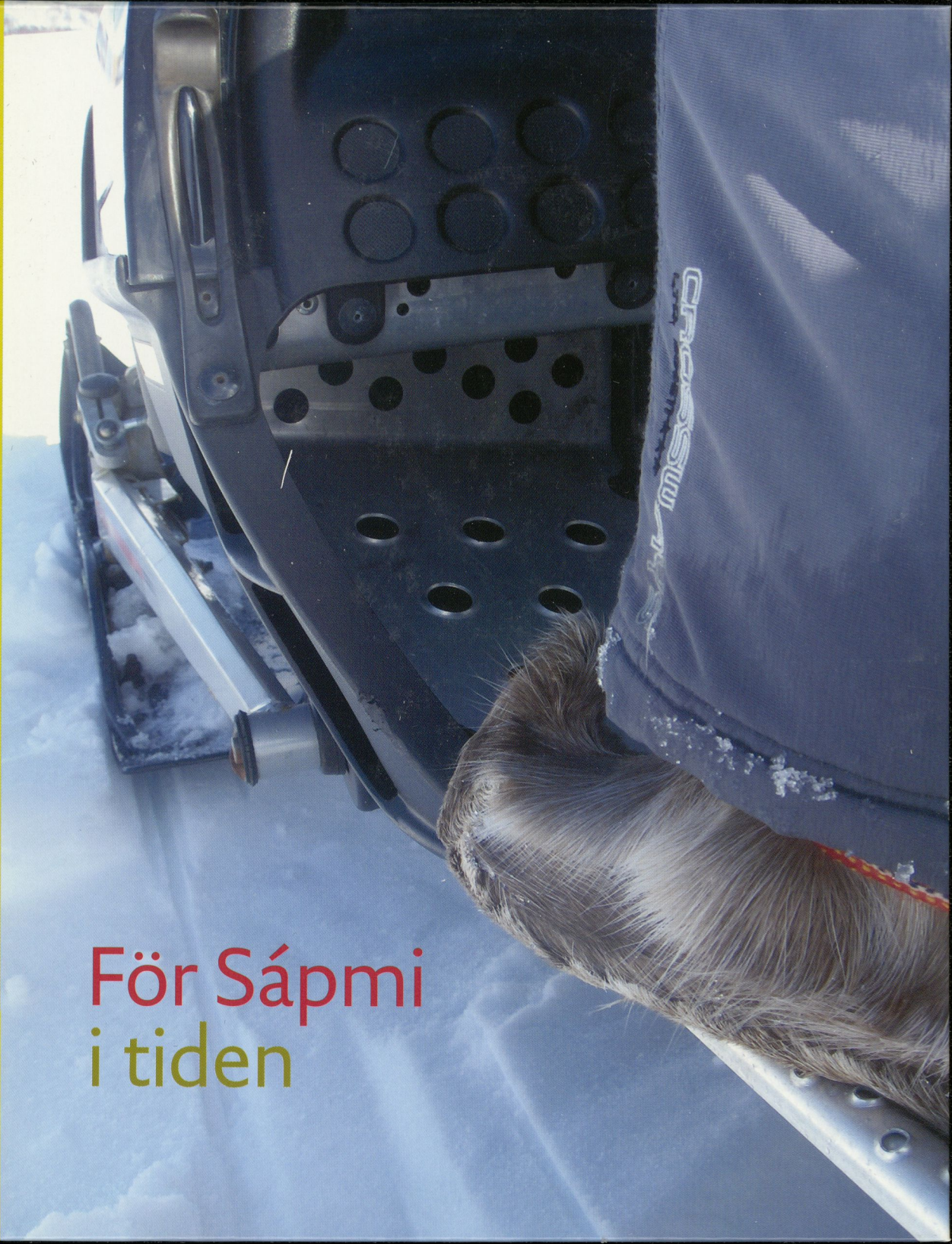

För Sápmi
i tiden

För Sápmi
i tiden

FATABUREN 2008

För Sápmi i tiden

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2008

Red. Christina Westergren och Eva Silvéén

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2008
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktörer Christina Westergren och Eva Silvén
Bildredaktör Emma Palmér
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Framsidas bild foto Victoria Harnesk
Baksidas bild foto Hélène Edlund. Nordiska museet
Bilder på för- och eftersättsblad foto Eva Silvén

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2008
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 523 8

Urfolk, internationella nätverk och museer

CARINE AYÉLÉ
DURAND är doktorand
i socialantropologi vid
University of Cambridge,
Storbritannien.

I internationella politiska sammanhang har begreppet urfolk sedan 1970-talet omdefinierats till en ny betydelse. Bakgrunden kan bland annat sökas i bildandet av *The World Council of Indigenous Peoples* (WCIP) 1975 och FN:s *Working Group on Indigenous Populations* (WGIP) 1982, som samlat företrädare för regeringar, mellanstatliga organisationer, vissa FN-organ och oberoende frivilligorganisationer (NGO:s). I dessa sammanhang har termen *indigenous peoples* blivit beteckningen på folkgrupper som levt i ett område vid tiden för erövring, kolonisation eller skapandet av nuvarande statsgränser och som helt eller delvis har behållit sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner. I svensk översättning blev termen först urbefolkning, därefter ursprungsfolk och numera vanligtvis urfolk.

Den här texten handlar om den internationella urfolksrörelsens uppkomst och om samernas aktiva deltagande i utarbetandet av juridiska verktyg för att skydda och bevara urfolkens kulturarv. Artikeln avslutas med en diskussion om museernas

faktiska möjligheter att arbeta i enlighet med FN:s rekommendationer om urfolks rättigheter, där jag utgår från några av de svårigheter jag mötte under mitt fältarbete på Nordiska museet 2007.

En internationell urfolksrörelse

Enligt S. James Anaya, expert på urfolks rättigheter, har utvecklingen av det internationella rättssystemet sedan 1970-talets början påverkats av urfolksrörelsens strävan att möjliggöra för urfolken att bibehålla »sina unika karaktärsdrag och utvecklas fritt i samexistens med hela mänskligheten«. Ett utmärkande drag i rörelsen har varit ett starkt och förnyat intresse för kulturfrågor. Detta intresse har dels skapat egna

WGIP:s sammanträdesrum,
juli 2006. Foto Carine A.
Durand.

kulturinstitutioner, som museer, dels medfört att det egna kulturarvet kunnat skyddas med legala medel.

1974 hölls ett första möte i Guyana för att formalisera det internationella samarbetet mellan urfolken. Som en följd därav blev en första definition av vad som utmärker ett urfolk antagen. Tidigare begrepp måste omdefinieras efter de genomgripande avkolonisationsprocesserna under 1960- och 70-talen. Hänsyn måste också tas till grupper som fanns inom postkoloniala nationalstater. Den definition som nu antogs möjliggjorde för exempelvis samerna att tillsammans med såväl maorier som urfolk från Nord- och Sydamerika samt Australien medverka i urfolkens första FN-stödda världsmöte, WCIP, i Canada 1975. Dessa tidiga sammankomster underströk att det trots gruppernas olika ställning i respektive nationalstat fanns gemensamma grundfrågor, som självbestämmande och skydd för det egna kulturarvet.

Efter 1975 etablerades förbindelser mellan grupper från Aotearoa/Nya Zeeland, Hawaii, USA, Alaska, Canada, Norge, Australien och Spanien. För att stödja detta växande internationella nätverk beställde FN en omfattande undersökning av hur urfolk diskrimineras, vilket banade väg för inrättandet av en arbetsgrupp för urbefolkningar, WGIP, inom FN i Genève 1982. Vid de årliga mötena var regeringsrepresentanter, specialister från FN och företrädare för alla slags urfolksorganisationer och -samhällen närvarande. Arbetsgruppen hade ett tvåfaldigt uppdrag: för det första att undersöka frågor rörande urfolkens mänskliga rättigheter på en regional, nationell eller internationell nivå, för det andra att formulera nya internationella normer rörande dessa folks rättigheter.

Representanter för amazighfolket (berber) med sin flagga vid firandet av Urfolkens dag under WGIP:s tjugofjärde möte, augusti 2006. Ett särskilt tack till Saoudata Aoubacrine, Imane Ghasala Mohamed, Habsou Aoubacar och Moussa Ag Assarid. Foto Carine A. Durand.

Deklarationer och definitioner

Från 1985 till 1993 utvecklade WGIP ett utkast till en FN-deklaration om urfolkens rättigheter, *Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, på basis av allmänt tillämpbara människorättsprinciper. Den långa process som ledde fram till utkastet, och där urfolken själva spelade en central roll, brukar sägas ha inlett en ny era av internationellt samförstånd om urfolkens rättigheter, som icke-diskriminering, kulturell integritet, makt över landområden och naturtillgångar, social välfärd och självstyre.

Under de senaste två decennierna har internationella forum som WGIP betraktats som viktiga för att möjliggöra dialoger

och överenskommelser mellan urfolk och nationalstater. Men det finns också de som menar att WGIP även öppnat för kritik genom att i sin *Draft Declaration* inte formulera klara riktlinjer för vad som betecknar ett urfolk. WGIP breddade nämligen den ursprungliga innebörden av begreppet, jämfört med hur den formulerades vid urfolkens första världsmöte 1975. Orsaken var problemen med att försöka formulera en universell definition, eftersom en alltför snäv kategorisering skulle kunna utesluta vissa grupper. Förhoppningsvis skulle en mer öppen definition möjliggöra förhandlingar mellan regeringar och folkgrupper och leda fram till mer anpassade bestämmingar inom varje nationalstat. WGIP tillerkände därför människor frihet att själva identifiera sig som urfolk och därmed få rätten till de fördelar som medföljde en sådan identitet. Från början av 1990-talet, huvudsakligen tack vare den allomfattande WGIP-definitionen, vidgades därför urfolksbegreppet från att ursprungligen ha berört Nord- och Sydamerika, Australien, Nya Zeeland och Nordeuropa till att i ökande grad inkludera även Asien och Afrika.

Den 13 september 2007 antog FN:s generalförsamling deklarationen om urfolkens rättigheter, *Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, efter mer än tjugo års intensiva förhandlingar mellan nationer och urfolk. WGIP:s uppdrag var slutfört.

Aktiva samer

Sedan WGIP bildades 1982 har urfolken aktivt deltagit i att skapa möjligheter att skydda sitt eget kulturarv enligt såväl nationell som internationell rätt. Under de senaste tio åren har särskilt samerna intagit en ledande roll. Samiska representan-

ter var exempelvis med om att utarbeta ett allomfattande internationellt instrument, vars syfte är att tillerkänna urfolk äganderätt till uttryck för både sin andliga och materiella kultur: *UN Draft Principles and Guidelines on the Cultural Heritage of Indigenous Peoples*, 2005.

Även tidigare hade det framställts rapporter och deklARATIONER om urfolkens rätt till sitt kulturarv, bland annat av professor Erica-Irene Daes. I början av 2000-talet inledde WGIP en översyn av dessa tidigare principer och riktlinjer. Som ett led i den processen utarbetades det ovan nämnda dokumentet av Yozo Yokota, FN-expert på urfolksfrågor, och Samerådet. Det riktar särskilda rekommendationer till nationalstater rörande rätten till »naturresurser, traditionell kunskap och traditionella kulturella uttryck« och två grundsatser är direkt förknippade med urfolkens kulturarv i museer. Med hänvisning till principen om *prior informed consent*, på svenska ungefär »fritt informerat samtycke« ska urfolkens kulturarv bara kunna förvärvas, överföras, användas, visas och handhas av utomstående som är beredda att följa detta godkännande. Genom principen om återföring ska urfolk närhelst det är möjligt erbjudas att återfå kontroll över och äganderätten till mobila delar av sitt kulturarv, även över internationella gränser. I Sverige följdes detta dokument 2005 av ett regeringsbeslut om att genomföra en bred kartläggning av mänskliga kvarlevor från urfolk i museisamlingar och forskningsinstitutioner. På interregional nivå genomfördes därefter under 2007 en gemensam inventering av samiska kulturföremål av Åjtte, Svenskt fjäll- och samemuseum, Siida samemuseum i Finland och Varanger museum i Norge, genom projektet *Recalling Ancestral Voices*.

Urfolk och museer

Syftet med min forskning är att undersöka hur museer förhåller sig till denna globala urfolkspolitik och till urfolkens egen medverkan i att utarbeta legala verktyg för kontroll av kulturarvet. Urfolkens ökande rättigheter skulle kunna vara en förklaring till att etnografiska, antropologiska och kulturhistoriska museer bland annat i Europa sedan det sena 1970-talet blivit mer utåtriktade och har anpassat sin verksamhet till externa faktorer som internationell politik, social förändring och lagstiftning. Mot denna bakgrund gjorde jag under 2007 en etnografisk/antropologisk studie i form av deltagande observation under arbetet med utställningen *Sápmi* på Nordiska museet. Internationell rätt rörande urfolkens kulturarv i allmänhet och principen om *prior informed consent* i synnerhet var mina utgångspunkter när jag följde hur Nordiska museet tänkte belysa samernas roll i urfolkens internationella nätverk.

Ett pappersark var det första jag såg av utställningen *Sápmi*. Projektledaren Amanda Creutzer gav mig en plan över utställningen samma dag jag kom till museet. Planen var tudelad för att påminna om att besökarna skulle kunna nå utställningen från två olika håll. I den första presenterades samerna som ett folk i fyra länder – Sverige, Norge, Finland och Ryssland, medan den andra betraktade samerna som ett av världens urfolk.

Eftersom jag har utbildats till och tjänstgjort som museiintendent var jag angelägen om att erbjuda min tid och kraft i arbetet med utställningen, och jag åtog mig att bidra till utformningen av den andra ingången. Några år tidigare hade jag deltagit i ett möte på Muséum d'Histoire Naturelle i Lyon med fem representanter för urfolksorganisationer, engagerade i ett utbildningsprogram vid OHCHR, *Office of the High*

Commissioner for Human Rights, det vill säga FN:s människorättsorgan i Genève. Efter detta möte hade jag fortsatt hålla kontakt med OHCHR. I februari 2007 återknöt jag kontakten för Nordiska museets räkning, i syfte att arrangera ett möte i Genève för att diskutera genomförandet av ett fotoprojekt med årets deltagare.

Samarbetets problematik

Ingång B formgavs som ett välkomnande utrymme där besökarna skulle inbjudas att bredda sin kunskap om urfolkens internationella nätverk genom projektioner på tre podier. Det första podiet handlade om de definitioner av urfolk som debatterats på senare år. På det andra podiet skulle namnen på olika urfolk och platsen där de bor projiceras. Det tredje podiet, med ett bildspel som porträtterade enskilda samer och medlemmar av andra urfolk, var anledningen till mitt möte i Genève med Julian Burger och Estelle Salavin, ansvariga för utbildningsprogrammet. De försåg mig med namn och kontaktuppgifter till nio deltagare engagerade i två olika program – det engelsktalande och det spansktalande. Julian Burger förmedlade också kontakten med fotografen Anouk Garrigues, som hade tagit bilder vid en annan sammankomst i Barcelona 2004.

Åter i Stockholm skickade jag ett introduktionsbrev till varje deltagare med hjälp av Estelle Salavin och Susana Ardanaz, det spanska programmets samordnare. Med hänsyn till principen om *prior informed consent* informerades deltagarna om att deras samtycke skulle efterfrågas vid varje skede i processen. Vi fick ett positivt gensvar från alla och jag arrangerade ett möte den 14 juli 2007 under den period de fanns vid OHCHR. Nori

Från Nordiska museets utställning *Sápmi* 2007. I förgrunden Nori Mahdis fotografi av Rahamatu Mallam Sali, representant för Mbororo-folket i Kamerun.
Foto Mats Landin, © Nordiska museet.

Mahdi, fotograf på kontoret i Genève, hade åtagit sig att ta bilder medan jag skulle hålla i intervjuerna.

Jag mötte de engelskspråkiga representanterna på morgonen den 14 juli OCHHR:s högkvarter. Min första avsikt var att börja dagen med en bildpresentation. En rad fotografier hade sammanställts för att förmedla utställningen *Sápmis* karaktär av samarbete. Allmänna vyer av museet och dess omgivning var föregick bilder av formgivare och museipersonal, verksamma i utställningslokalen. Flera foton visade arbetet med museisamlingarna och medverkan av en samisk etnolog, Lis-Mari Hjortfors, och en samisk konsthantverkare, Anna-Stina Svakko. Presentationen slutade med ett urval av Anouk Garrigues tidigare porträtt, eftersom de skulle visas i utställningen tillsammans med Nori Mahdis nya. Men jag fick aldrig någon chans att visa presentationen. Deltagarna var försenade och det fanns nästan inte ens tid att fotografera och göra intervjuer innan det var dags att ta emot de spanska representanterna. Min avsikt

Podium med definitionen av »urfolk«. Nordiska museets utställning *Sápmi* 2007. Foto Carine A. Durand.

Kristina Nordling,
Samerådets vice ord-
förande och samisk
representant från
Sverige 2004. Foto
Anouk Garrigues.

var att betrakta deltagarna som medverkande i projektet, men jag började nu analysera min metodologi mer kritiskt. Var det verkligen möjligt att tala om medverkan när de blivit fotograferade på mindre än fem minuter och ombetts svara på frågor i en kvart?

Vis av erfarenheterna från morgonen tog jag mig tid att visa mitt bildprogram för de fyra deltagarna från det spansktalande programmet. Jag skulle just prata om den fjärde bilden när Manari Ushigua från Manzaramu-samhället i Ecuador avbröt mig med en vass fråga: När kommer vi att bli inbjudna till Stockholm? Jag började förklara att det inte var möjligt av ekonomiska skäl. Diskussionen som följde fick mig att närmare reflektera över om vi inte hade missbedömt omfattningen

av det samarbete som Nordiska museet kunde erbjuda. Manari Ushigua såg fram emot att träffa Nordiska museets chef för att uttrycka sitt samhälles engagemang. Dessutom hoppades han kunna påverka hur hans porträtt skulle visas. Han blev således uppriktigt förvånad när jag meddelade att utställningsbudgeten inte kunde rymma ett möte med delegaterna. Dessutom var det förmodligen redan för sent att ge synpunkter på hur bilderna skulle visas. Diskussionen slutade med att bara en deltagare i det spanska programmet beslöt att gå vidare, Oriana Mora Rodriguez från Lickan Antay-samhället i Chile. När hon blivit fotograferad valde hon den bild som hon tyckte bäst om. Vi tog sedan tid på oss att gå igenom mina frågor, och det blev ett givande möte. Mina kritiska reflektioner fick dock ytterligare näring i augusti, efter att varje deltagare hade fått en kopia av bilden som tagits. Två representanter var då så besvikna över resultatet att de beslöt att inte vara med längre, eftersom det av tidsskäl var omöjligt att organisera en ny fotografering.

Slutsats

I efterhand står det klart att en snäv tidtabell tillsammans med ekonomiska begränsningar och otydliga förutsättningar i praktiken kom att begränsa de internationella deltagarnas inflytande över projektet. Att i förväg försäkra sig om godkännande eller samtycke räcker alltså inte om avsikten är en reell medverkan och samverkan. Förhoppningsvis kommer utställningen *Sápmi* att skapa nya möjligheter för urfolkens företrädare och Nordiska museet att framöver mötas i olika former av samarbeten. *Prior informed consent* kan då utvecklas till att bli ett konstruktivt verktyg för att ge bägge parter långsiktiga fördelar.